

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Стаття присвячена розробці соціально-психологічної концепції соціального капіталу молодіжної організації. У статті визначені та розглянуті соціально-психологічні складові соціального капіталу на мезорівні.

Ключові слова: соціальний капітал, соціальний капітал організації, довіра, згуртованість, молодіжна громадська організація.

Статья посвящена разработке социально-психологической концепции социального капитала молодежной организации. В статье определены и рассмотрены социально-психологические составляющие социального капитала на мезоуровне.

Ключевые слова: социальный капитал, социальный капитал организации, доверие, сплоченность, молодежная общественная организация.

The article is devoted to the development of socio-psychological concept of social capital of youth organizations. We identified and dealt with socio-psychological components of social capital at the meso level.

Key words: social capital, social capital of organization, trust, unity, youth organization.

Постановка проблеми та аналіз досліджень і публікацій. Концепт соціального капіталу наразі дуже популярний у гуманітарних науках. Цій темі присвячено вже багато робіт у соціології, філософії, політології, економіці, деякі автори навіть припускають, що зараз «соціальна теорія переписується через призму соціального капіталу» [1]. Деякі дослідники зародки соціального капіталу бачать в ідеях суспільної солідарності, різних механізмах соціально-економічної взаємодії, які описували в своїх роботах А. де Токвіль, Г. Спенсер, Ф. Теніс, Е. Дюркгейм, М. Вебер, К. Маркс, П. Сорокін, Дж. Тернер. А вже безпосередньо дану проблематику, після введення поняття Л. Ханифаном у 1916 р. [2], почали детально розробляти у 70-80 роках минулого століття 3 найбільш цитовані дослідники соціального капіталу: П. Бурд'є [3], Дж. Колман [4], Р. Патнем [5].

Тематику соціального капіталу не так давно почали активно вивчати й українські науковці. Проте деякі вчені [6] зазначають, що основи теорії соціального капіталу в українській науці були закладені теж у 1916 році українським економістом М. Туган-Барановським у роботі «Соціальні основи кооперації» [7].

В. Степаненко здійснив аналіз концепції соціального капіталу в умовах посткомуністичного суспільства і показав його зв'язок з формуванням громадянського суспільства в Україні [8]. О. Демків досліджував мережеву структуру соціального капіталу та засади його вивчення [9].

М. Лесечко та О. Сидорчук аналізують соціальний капітал з позицій державного управління та відносин держави з носіями соціального капіталу [10]. Е. Гугнін та В. Чепак визначають соціальний

капітал як одну з форм капіталу, що, будучи багатофункціональним, сприяє задоволенню інтересів індивіда і водночас обслуговує суспільні та групові інтереси [11].

А. Бова вказав на тенденцію зменшення соціального капіталу в Україні і підкреслив, що особливістю цієї тенденції є зниження довіри до органів державної влади та падіння громадської активності на фоні збільшення довіри до сім'ї, родичів, колег, церкви і, відповідно, активізацію діяльності саме в родинній та церковній сферах [12]. А. Багнюк визначає, що соціальний капітал, як і будь-яка інша форма капіталу, передбачає процес обміну, що відбувається певними порціями (дозами), де порція отриманого має перевищувати порцію вкладеного [13].

В. П. Єлагін свої дослідження присвячує ролі соціального капіталу у процесі розбудови соціальної держави [6]. М. С. Широкова розглядає взаємозв'язок соціального та публічного капіталу організації [14].

Проаналізувавши напрацювання українських учених з соціального капіталу, ми не знайшли ґрунтовних досліджень про соціальний капітал молоді (в російській та білоруській соціології ця тема вже представлена декількома монографіями), відмітили, що лише дотично описана тема соціального капіталу організації та ґрунтовно не досліджені його складові.

Саме тому метою нашої статті стало визначення складових елементів соціального капіталу молодіжної організації.

Актуальність дослідження теорії соціального капіталу в наш час особливо значима, бо відбувається процес зрушення від державної відповідальності за соціальні процеси до численних недержавних утворень [15]. Тобто, є нагальна потреба вивчати процеси формування та розвитку соціального капіталу громадських організацій, який виступає важливим інгредієнтом ефективності некомерційних асоціацій та відображає здатність до самоорганізації і спільних дій у спільних інтересах [16, с. 92].

Вклад основного матеріалу. Від збільшення та накопичення соціального капіталу молодіжна громадська організація (дана робота присвячена саме таким організаціям) отримує цілий ряд вигод:

- зменшення витрат на координацію спільної діяльності;
- зниження плинності членів;
- неформальні можливості підвищення людського капіталу кожного окремого члена організації;
- колективний приріст знань;
- спадкоємність організаційної поведінки;
- більш злагоджена та ефективна робота на основі взаєморозуміння і довіри;
- позитивний психологічний клімат;
- більш швидке вирішення проблем та конфліктних ситуацій і т. д.

Так як роль МГО у розбудові нашої держави повільно, але зростає, виникає питання: «Що саме робити для створення, управління та підтримки соціального капіталу молодіжної організації?». Аби відповісти, нам, перш за все, потрібно визначити, які складові має синергетичне поняття «соціальний капітал організації».

Перед цим зробимо декілька уточнень.

По-перше, ми розглядаємо соціальний капітал мезорівня. Як визначили українські дослідники, формування соціального капіталу відбувається на 4-х рівнях:

- 1) мікрорівень (сім'я);
- 2) мезорівень (освітні заклади, підприємства, установи, громадські об'єднання, територіальні одиниці тощо);
- 3) макрорівень (державна, система органів державного управління);
- 4) наднаціональний рівень (міждержавні об'єднання, транснаціональні корпорації, міжнародні громадські організації тощо) [17, с. 58]. (На наш погляд, ця класифікація потребує уточнення, бо визначення першого рівня формування соціального капіталу на рівні сім'ї виключає Бурд'євське розуміння даного концепту).

Литовські вчені [18] справедливо зазначають, що вчені не дійшли єдиної думки, що являє собою соціальний капітал організації – елементи, що складають його суть, або якості суб'єкта, який користується ним [19; 20], джерела, на основі яких формується соціальний капітал [4; 21] або користь, результати соціального капіталу [22]. *Ми зупинимось на складових елементах.*

По-друге, ми розглядаємо внутрішню складову соціального капіталу організації. Дослідники акцентують увагу на різних аспектах поняття: на

соціальних зв'язках усередині однієї групи [23], на соціальних зв'язках між окремими соціальними групами [19; 4; 21], чи на соціальних зв'язках як усередині групи, так і за її межами [24; 25]. Під фокусом нашої уваги – внутрішня складова, яка формується всередині організації як мережа відносин її членів. Як бачимо, з цієї точки зору, соціальний капітал – це певні психологічні відносини, і для їх вивчення необхідне застосування соціально-психологічного підходу [26, с. 9].

Першим соціальним психологом, хто звернувся до аналізу соціального капіталу, був П. М. Шихирев. Він намагався відповісти на питання про те, чому феномен соціального капіталу став досліджуватися лише в останнє десятиліття ХХ століття. Він зазначає, що аж до середини ХХ століття головну роль у виробничому процесі відігравав фізичний капітал, а вимоги, що пред'являлись до робочої сили, були мінімальними. В міру ускладнення технологій ці вимоги ставали все вищими. На перший план висунулися такі якості працівника, як його професійна підготовка та його психологічні якості. В сучасних високих технологіях уже недостатньо просто освіти. Тепер хороший працівник повинен не просто володіти певними навичками, а й хотіти їх повністю застосувати, любити свою справу. Від працівника все більше чекають не формального виконання своїх обов'язків, а творчого підходу до справи [27, с. 18-19].

Таким чином, з'явилося поняття «людський капітал» як психологічна якість робочої сили. У другій половині ХХ століття саме людський капітал став новим джерелом економічного процвітання. Психологи стали займатися проблемою адаптації техніки до людини. З'явилися вагомні аргументи на користь того, що основний ресурс розвитку кожного окремого підприємства і всього виробництва в країні полягає не стільки у фізичному капіталі, скільки в людському [27, с. 19].

Наступним кроком у трансформації капіталу і в пред'явленні науки з боку практики соціального замовлення на відповідні розробки стало поняття «соціальний капітал». Якщо в переході від фізичного капіталу до людського провідну роль відігравали такі науки, як ергономіка, загальна психологія та психологія особистості, що ставлять у центр уваги індивіда, його внутрішні якості, то при переході від людського капіталу до соціального провідна роль належить соціальній психології.

П. М. Шихирев поставив питання про те, які чинники впливають на самостійне збільшення соціального капіталу, і висловив гіпотезу про те, що він народжується із поєднання якихось особливих якісних відносин між людьми з їх життєдіяльністю. Дослідження, проведені в різних країнах світу, показують, що вимоги до людини, здатної бути «соціальною» (socius) або «товаришем», такі: людина повинна бути соціальною – комунікабельною, доброзичливою, миролюбною, комфортною в спілкуванні, тобто володіти конкретними морально-психологічними якостями. Опитування, проведені в різних країнах світу, показують, що підприємці на питання про те, «якими трьома якостями повинен

неодмінно володіти ідеальний партнер?», у 90 % випадків відповідають: «компетентністю, порядністю, надійністю». Це саме морально-психологічні якості [27, с. 20].

Звертаючись до питання формування соціального капіталу економічної організації, П. М. Шихирєв виділяє його основні характеристики:

... Довіра організації «як інтегральне вираження стану її внутрішніх суспільних зв'язків»; репутація організації «як вираження стану зовнішніх зв'язків»; стратегія і тактика ділових переговорів «як вираження ціннісної орієнтації суб'єкта соціальних відносин»; корпоративне управління як «дотримання принципів і цінностей» [27, с. 27].

Багато науковців розглядають чотири елементи соціального капіталу: соціальні мережі, загальні норми, цінності й довіру, в той час як інші виділяють три елементи: соціальні мережі, загальні норми і переконання, а також два обов'язкових для формування соціального капіталу фактори: довіру і правила (на мезо- і макрорівнях). І. Мачерінскене зі співавторами обґрунтовує трикомпонентну структуру соціального капіталу (Мачерінскене, Мінкуте-Генріксон, Іманавічене, 2006). У неї включені загальні норми, переконання, досвід, які підтримують соціальні мережі і заохочують співробітництво. Виділяти норми і переконання як самостійні компоненти, на думку цих авторів, недоцільно, оскільки не обґрунтовані загальними переконаннями норми не будуть визнані усіма членами соціальної мережі. Довіра є третім компонентом, без якого неможливий соціальний капітал.

Автори одного з ґрунтовних досліджень соціального капіталу в соціальній психології А. Н. Татарко та Н. М. Лебедєва [26] запропонували наступне визначення даного феномена: соціальний капітал – це сукупність психологічних відносин, які підвищують матеріальний добробут індивідів і груп, не завдаючи шкоди суб'єктам економічної системи [26, с. 55]. Дослідники виділили наступний перелік його структурних компонентів:

- Довіра;
- Соціальна згуртованість;
- Позитивна і «сильна» групова ідентичність (у тому числі громадянська, якщо йде мова про соціальний капітал суспільства);
- Взаємна толерантність.

Дослідники вважають, що оцінка перерахованих компонентів у їх єдності дозволить вивчити нову якість їх відносин, яка, власне, і є соціальним капіталом групи [26, с. 55].

Узагальнюючи існуючі в соціології, економіці, соціальній психології точки зору на соціальний капітал групи, ми визначаємо його в загальному вигляді як кількість та якість внутрішньогрупових зв'язків. (Цим визначенням ми підтримуємо думку Радаєва, що вимірюватися соціальний капітал може тільки через ступінь включеності в ті чи інші мережі, а також через характеристики самих цих мереж [28]). Зрозуміло, що таке широке визначення потребує конкретизації, що ми спробували зробити в наступній таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

	Складові соціального капіталу організації	Показники соціального капіталу організації
Кількість внутрішньогрупових зв'язків	Кількість актуальних і потенційних міжособистісних зв'язків	Частота та діапазон міжособистісних зв'язків у групі. Кількість залучених членів до виконання цілей (або проєктів) організації
Якість внутрішньогрупових зв'язків	Групова і міжособистісна довіра Очікування і установки Групові норми та цінності Зобов'язання Ідентифікація Організаційна культура Репутація (порядність і надійність) керівника Групова структура Групові цілі	Рівень групової та міжособистісної довіри Соціально-психологічний клімат Референтність Конфліктність Залучення і відповідальність Солідарність Згуртованість Лояльність Ефективність виконання цілей організації

Звісно, кожна складова, представлена в таблиці, потребує детального опису та чіткого визначення в структурі соціального капіталу організації, зробити це ми плануємо в подальших дослідженнях за допомогою вищепредставлених показників.

Висновки. Отже, змістом соціального капіталу молодіжної громадської організації є частота та діапазон міжособистісних зв'язків, відносини довіри, солідарність, готовність до кооперації та підтримки, вміння працювати в групі, команді. В основі соціального капіталу лежать моральні відносини, які іноді називають моральним капіталом. Однак соціальний капітал не зводиться до нього, а передбачає, крім нього, розвиненість комунікацій і культури спілкування, навичок ефективної взаємодії.

Навіть такий узагальнений розгляд соціально-психологічних складових соціального капіталу організації

дає змогу визначити основні форми підвищення ефективності роботи молодіжної громадської організації.

1. Розвиток комунікативного менеджменту в організації.

До комунікативних потреб організації, що примножують її соціальний капітал, належать потреби в інформації, в отриманні зворотного зв'язку, і, звичайно, у взаєморозумінні та співробітництві як усередині самої організації, так і з іншими соціальними структурами.

2. Зміцнення довіри.

Без довіри в організації стануть неможливими численні форми взаємодії та обміну знаннями. Довіра інтегрує групу, ініціює спільні дії, тобто відтворює такі відносини, як: співпраця, взаємодопомога, підтримка, участь, згода. Зв'язки індивіда і групи

стають більш стійкими, його включення в організацію – повнішим.

3. Розвиток співпраці.

У високорозвинених організаціях, як правило, існують чіткі та стійкі норми щодо співпраці. У формуванні готовності до співпраці найважливішу роль відіграє система цілей організації. Якщо ця система постає чіткою, осмисленою, реалістичною і

відома всім членам, вони, як правило, відчувають співзвучність цих цілей особистим і засвоюють організаційну систему цілей і цінностей. Високий культурі співробітництва також сприяє наявність в організації низки певних правил щодо порядку заповнення структурних вакансій, прописані процедури членства, регулярні навчально-мотиваційні заходи.

ЛІТЕРАТУРА

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.socialcapitalresearch.com/evolution.html>.
- Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / [под ред. Л. Харрисона и С. Хантингтона]. – Изд-во Московской школы политических исследований. – М., 2002.
- Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – www.ecsoc.mssec.ru. – 2002. – Т. 3. – № 5 (ноябрь). – С. 60–75.]
- Дж. Колман. Капитал социальный и человеческий / Дж. Колман, Дж. Колман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122-139.
- Патнэм Р. Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии / Р. Патнэм. – М., 1996.
- Єлагін В. П. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В. П. Єлагін // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1.
- Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановский. – М., 1916. – 2-е изд. ; М., 1918. – 3-е доп. изд. ; М., 1919. – переизд. – М. : Экономика, 1989. – 496 с.
- Степаненко В. Соціальний капітал у соціологічній перспективі: теоретико-методичні аспекти дослідження / В. Степаненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 2. – С. 24–41.
- Демків О. Соціальний капітал: теоретичні засади дослідження та операціональні параметри / О. Демків // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 99 – 111.
- Лесечко М. Д. Соціальний капітал: теорія і практика : [монографія] / М. Д. Лесечко, О. Г. Сидорчук. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 220 с.
- Гугнін Е. Феномен соціального капіталу / Е. Гугнін, В. Чепак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 49–56.
- Бова А. Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного / А. Бова // Економічний часопис XXI. – 2003. – № 5.
- Багнюк А. Л. Соціальний капітал і квантифікація суспільних процесів у сучасному соціумі [Електронний ресурс] / А. Л. Багнюк. – Режим доступу : www.filosof.com.ua/Jornel/M_71/Bahnuk.pdf.
- Широкова М. С. Роль соціального капіталу організації у формуванні її публічного капіталу / М. С. Широкова // Український соціум – 2009. – № 2.
- Победа Н. А. Толерантность: содержательные смыслы и социологическая интерпретация / Н. А. Победа // СОЦИС, 2007. – № 6.
- Борисова Е. И. Анализ эффетивности в некоммерческом секторе: проблемы и решения / Е. И. Борисова, Л. И. Полищук // Экономический журнал Высшей школы экономики, 2009. Т. 13. № 1. С. 80–100.
- Лесечко М. Значення соціального капіталу в організації місцевого самоврядування. Вісник Центральної виборчої комісії / М. Лесечко, О. Сидорчук. – 2008, № 2. – С. 58-64.
- Социальный капитал организации: методология исследования / И. Мачеринскене, Р. Минкуте-Генриксон, Ж. Симанавичене // Социологические исследования. – 2006. – № 3. – С. 29–39. – (Социальная политика. Социальная структура)
- Putnam R.D. Bowling Alone. The collapse and revival of American community. N.Y. : Simon and Shuster, 2000.,
- Portes A. Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology // Annual Review of Sociology. 1998. 24. P. 1-24.
- Fukuyama F. The Great Disruption. Human nature and the reconstitution of social order. London: Profile Books, 1999.
- Macerinskiene I. Social capital and its impact on economic development // Perspectives of economics of Kaliningrad region and EU development: International scientific conference. Collected articles. Kaliningrad: Изд-во ЧП Мишуткина И.В., 2003. P. 61-68
- Knoke D. Organizaing for Collective Action: The Political Economies of Associations. N.Y.: Aldine de Gruyter, 1996.
- Oh H., Kilduff M., Brass DJ. Communal social capital, linking social capital, and economic outcomes // Paper presented at the annual meeting of the Academy of Management. Chicago, 1999.
- Penning J. M., Lee K., van, Witteloostuijn A. Human capital, social capital and firm dissolution // Academy of Management Journal. 1998. Vol. 41. P. 425-440.
- Татарко А. Н. Социальный капитал: теория и психологические исследования: монография / А. Н. Татарко, Н. М. Лебедева. – М. : РУДН, 2009. – 233 с.
- Шихирев П. Н. Природа социального капитала: социально-психологический поход / П. Н. Шихирев // Общественные науки и современность, 2003. – № 2.
- Радаев В. В. Экономическая социология / В. В. Радаев. – М., 2005.

Рецензенти: Мейжис І. А., д.пед.н., проф.;
Мінц М. О., к.і.н., доц.

© Татенко Ю. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії: 30.03.2012 р.

ТАТЕНКО Юлія Володимирівна – аспірант кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціальний капітал, соціологія молоді.